

Марина Машовець

Діти і природа великого міста

Світ дитинства і світ природи дуже співзвучні, поєднані вселенською гармонією. Недарма і після спілкування з дітьми дошкільного віку, і після спілкування з природою поліпшується настрій, приходить натхнення, з'являється бажання творити, відчувається умиротворення, внутрішній спокій і суголосність із Всесвітом. Цю сентенцію розуміємо ми, дорослі. А як відчувається маленька дитина, адаптуючись до життєвого простору, в якому вона перебуває від народження? Діти в великому місті є бранцями дорослого світу сучасної архітектури, темпоритму життя, і місце природи в їхньому життєвому просторі досить обмежене: домівка, дошкільний навчальний заклад, дитячий майданчик поблизу домівки (на подвір'ї, в найближчому парку чи на ділянці дитячого садка). Освоєння дітьми зелених зон міста без участі дорослих є неможливим процесом. Тому дорослі — мами і тати дітей дошкільного віку — мають усвідомити важливість реалізації принципу природовідповідності у вихованні власних дітей.

Зазначимо, що в педагогічній науці цей принцип і досі є популярним. Він був анонсований та обґрунтований ще Яном Амосом Коменським (1592–1670), який розглядав людину як частинку природи. Жан Жак Руссо (1712–1178), розвиваючи цю ідею, закликав не віддалятися від природи, аби не допустити моральної деградації і руйнування особистості. Ці думки не зникають протягом століть. Вони, долаючи час і кордони, шліфуються у працях Й. Песталоцці (1746–1827), А. Дістерверга

кандидат педагогічних наук
професор кафедри дошкільної освіти
заступник директора Педагогічного інституту
Київського університету
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна

(1790–1866), Г. Сковороди (1722–1794), К. Ушинського (1824–1871), С. Русової (1856–1940), В. Сухомлинського (1918–1970) та в практиці багатьох педагогів сучасності. За психологічними спостереженнями відомого письменника Костянтина Паустовського, в дитинстві «і сонце спекотніше, і трава густіша, і дощі рясніші, та й небо яскравіше». Немає потреби сумніватися в тому, що діти люблять природу. Надзвичайно потужний гармонійний потенціал природи сприяє активізації пізнавальної діяльності дитини, художньо-естетичному, мовленнєвому, фізичному розвитку, має вплив на виховання почуттів та культури спілкування.

Тому сучасна концепція дошкільної освіти ґрунтується на важливості залучення дітей до природи з раннього віку. В цю концепцію закладено ідеї:

- ☑ про роль природи як необхідної умови розвитку особистості дитини дошкільного віку;
- ☑ про принципи відбору змісту природознавчої роботи з дітьми дошкільного віку;
- ☑ про необхідність формування у дітей системи знань про природу;
- ☑ про використання в процесі навчання наочно-практичних методів;
- ☑ про необхідність використання дослідницького методу в процесі засвоєння дітьми знань про природу;
- ☑ про необхідність формування у дітей емоційно-ціннісного ставлення до природи.

Залишається відкритим питання про те, як ці ідеї реалізувати в сучасних умовах життя. Дійсно, містянам складно організувати широке

спілкування дітей дошкільного віку з природою, особливо в умовах урбоєкосистеми, якою є сучасне велике місто і, зокрема, місто Київ.

Зупинимось на короткій характеристиці поняття урбоєкосистема. За визначенням сучасних вчених (Г. Франчук, О. Запорожець, Г. Архіпова), урбоєкосистема — це природно-територіальний комплекс (геокомплекс) зі всією його ієрархічною структурою — від ландшафту до фації (його елементарної складової), який перебуває під безпосереднім впливом (минулим, сучасним, майбутнім) міста. Все частіше в міському будівництві використовується термін «екологічна архітектура». У це поняття вкладається такий тип забудови міських територій, при якому максимально враховуються соціально-екологічні потреби людей: наближення до природи, позбавлення від монотонності простору, щільність населення не більше 100 чол. на 1 га, створення невеликих мікрорайонів (не більше 30 тис. чоловік) із співвідношенням багатопверхових і малоповерхових будівель як 7:3, залишення не менше 50% території під різного виду зелені насадження і квітників, ізолювання транспортних шляхів від житлових територій, створення умов для спілкування людей і т.п.

Такі поселення, де повно поєднується міська забудова з обов'язковою різноманітністю архітектури та природних ландшафтів, отримали назву «екополіс», або «екосіті».

Місто Київ, столицю нашої держави, заслужено називають «зеленим містом», «містом-садом», «містом каштанів». **Київ — це насправді найзеленіша столиця Європи.** У 2000 р. Київська міська рада своїм рішенням затвердила перелік видів рослин, які підлягають особливій охороні на території м. Києва (№ 219/940 від 29.06.2000р.). У Києві створено громадські організації, що об'єднують дружини охорони природи міста. В Інтернетпросторі з'являються сайти з інформацією про біоценози м. Києва, такі як: Голосіївський ліс, Святошинсько-Пущаводницький масив, острови Муромець, Труханів, Жуків та ін. Цими інформаційними джерелами радимо користуватися педагогам і батькам дітей дошкільного віку. Можна запропонувати різні форми роботи з цією інформацією: віртуальні подорожі, вікторини, конкурси, розробки маршрутів вихідного дня.

А найпершим завданням ми вважаємо знайомство дітей з природними об'єктами найближчого оточення. У такому великому місті, як Київ, рослини і дерева, комахи

і птахи живуть поруч з нами і тішать нас своїм яскравим вбранням, різноманітними звуками, співом. За такими об'єктами природи можна спостерігати, їм можна допомагати, ними можна милуватися. Кожна дитина може бути долучена до діяльності в природі (екологічної в тому числі), вносити свій вклад у вирішення питань екологічного спрямування, а, значить, у її свідомості вже буде закладено з дитинства «Природу треба берегти, і я знаю, як це робити».

На території Києва найбільш розповсюдженим деревом є каштан. Листя каштану цілком логічно стали народним символом столиці: адже майже на кожній вулиці висаджені ці дерева. За інформацією сайту Еспресо.тв (http://espreso.tv/article/2014/05/02/znovu_cvitut_kashtany) зараз у столиці їх мільйон! Щоосені вони скидають близько 30 тисяч тонн (!) плодів-ядер. Дуже цікава історія появи добре відомого дерева в місті. В одному з рукописів відомого дослідника історії та археології м. Києва М. Берлінського (1776–1848) зазначено, що на київському Подолі серед горіхових, абрикосових та інших фруктових дерев з'явилося красиве декоративне дерево — кінський каштан, з біло-рожевими квітками пірамідальної форми. Дітям, та й батькам, буде цікаво дізнатися, що каштан кілька століть є улюбленим деревом киян.

Поступово дерево поширилося в усіх районах Києва. У нинішній час найбільш старі екземпляри каштана збереглися в Університетському ботанічному саду та на території Києво-Печерської Лаври. Можна рекомендувати батькам відвідати ці місця і поспостерігати за деревами-довгожителами. Поміркувати з дитиною, завдячуючи чому (кому) дерева так добре збереглися.

На вулицях міста висаджено багато інших дерев — клени, липи, дуби, тополі. Є фруктові дерева — яблуні, груші, абрикоси тощо; кущі — бузок, спірея, садовий жасмин і т.д. У численних скверах, парках, біля житлових будинків розбито квіткові клумби з барвистими квітами різних термінів цвітіння.

Справжньою оазою в місті виглядають ділянки освітніх закладів, особливо дошкільних навчальних закладів. Ділянка дошкільного навчального закладу в сучасних умовах життєдіяльності мегаполісу розглядається нами як варіант екополісу, створеного дорослими спеціально для дітей дошкільного віку. Це місце для безпосереднього спілкування маленьких дітей із природою ігор, прогулянок, розваг. В теплу

пору року діти проводять на майданчиках багато часу, а влітку — практично увесь день. На ділянці діти ознайомлюються з сезонними явищами природи, проводять тривалі спостереження за ростом рослин і поведінкою тварин. Все це значно розширює світогляд дітей, збагачує їх знаннями про довкілля, виховує бережливе ставлення до природи й формує уміння бачити в ній красу.

Озеленення ділянки має здійснюватися таким чином, щоб діти відчували себе в природі максимально наближеними до неї, могли спостерігати взаємозв'язки і взаємозалежності в ній, розуміли свою роль у збереженні і примноженні навколишньої краси. На думку сучасних науковців (Г. Беленька, З. Плохій, Н. Лисенко та ін.), на ділянці дитячого садка мають бути висаджені квітучі, декоративні, фруктові, ягідні та овочеві культури. Бажано організувати квітники, город і сад. Біля тінювих навсів доцільно розмістити ліани: дикий виноград, лимонник, клематиси, хміль.

Дуже добре було б облаштувати водойму з обтічними лініями берегів, де б розміщувалися водяні й болотні рослини — частуха подорожникова, айр, очерет, болотяні півники, а також декоративні — канни. Рокарій на ділянці рекомендовано засаджувати низькорослими рослинами, такими як: ведмежі вушка, крокуси, тюльпани низькорослі, очитки, каменеломки, сланкі флокси.

Вирощувані лікарські рослини, такі як: деревій, ромашка, настурція, м'ята, глуха кропива, лаванда, розмарин, шавлія не тільки виконують санітарну функцію (відлякують мух із майданчиків), а й приваблюють різних комах: метеликів, сонечок, солдатиків, допомагають дітям пізнавати розмаїття природи.

Однак, сама по собі природа не розвиває і не виховує. Тільки активна взаємодія з природою сприяє розвитку почуттів, мислення, уяви, фантазії, мовлення дитини дошкільного віку. Для приваблення птахів на ділянці дошкільного навчального закладу розміщують пташині стовпи (С. Ніколаєва, С. Веретеннікова), взимку розвішують годівниці для пташок. В умовах міста найпоширенішими птахами є горобці, голуби, ворони, синички і дятли. Для дятла можна виготовити годівничку з дерев'яної колодки, зробивши в ній невеликі отвори, які заповнюють пропущеним подрібненим м'ясом і білим хлібом. Для синичок (ці пташки не бояться розгойдування) — шматочки сала розмістити серед лусочок або використати циліндричні

пакети з під соку чи молочних продуктів, зробивши з боків прорізи-віконця. Інколи можна бачити снігурів та омелюхів. Вони живляться плодами горобини та омели, насінням бур'янів. У теплу пору року на ділянці зустрічаються кропив'янки, зорянки, мухоловки, шпаки. В особливо затишних куточках, в яких знаходяться дошкільні заклади, можна почути спів солов'їв. За птахами можна організувати різні спостереження: естетичні — помилуватися; математичні — порахувати, порівняти за величиною; пізнавальні — чим живляться і т.д. Батькам доцільно запропонувати поміркувати над висловом Гомера: «Бог створив птахів для того, щоб люди пам'ятали про красу та свободу, але ми рідко дивимося в небо».

Бажано мати календар екологічних дат і планувати відповідні заходи на ділянці дошкільного навчального закладу:

21 березня — Міжнародний день лісу;

22 березня — Всесвітній день води;

1 квітня — Міжнародний день птахів;

22 квітня — Всесвітній день Землі;

24 травня — Європейський день парків;

5 червня — Всесвітній день навколишнього середовища;

8 червня — Всесвітній день океанів;

24 вересня — Всесвітній день моря.

Ми зазначили екологічні дати, що відзначаються світовою спільнотою. В Україні існує державний перелік екологічних дат. Ці дати також варто відзначати разом з дітьми.

Широкого поширення набула проективна робота в природі. Найпростіший проект, який ми можемо запропонувати для реалізації з дітьми старшого дошкільного віку — «Що потрібно рослинам?» Мета проекту — систематизувати знання дітей про взаємозв'язки в природі: показати значення птахів, комах, дощових черв'яків для росту рослин. Формувати у дітей розуміння ролі світла, тепла, води, повітря у розвитку рослин. Вчити будувати логічні ланцюжки зв'язків у природі, виховувати бережливе ставлення до об'єктів природи, бажання прикрашати довкілля, в якому живуть.

Перед вихователем стоїть важливе завдання: долучити до спільної діяльності батьків дітей дошкільного віку. Їх варто залучати до виконання творчих завдань зі збору та виготовлення виробів із природного матеріалу, прокладання екологічної стежинки на ділянці дошкільного навчального закладу та облаштування зелених куточків на ігрових майданчиках. Цікавими для батьків є фото-вернісажі, які

можуть бути як тематичними, так і на вільну тематику. Наприклад: «Такі різні метелики», «Бал первоцвітів», «Танок морських хвиль», «Цікаві хмаринки». Спільний перегляд таких виставок зближує дітей і батьків, гуртує колектив батьків групи, заряджає енергією на нові корисні справи. Адже, як писав В. Сухомлинський, «...ми йшли в природу вчитися, думати, спостерігати... Людина доти могутня, поки вона вірна законам довкілля».

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні [електронний ресурс], Київ 2012. Шлях доступу: [http://](http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/690/bazovij_komponent-doshkilnoji_osviti_v_ukrajini/)

www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/690/bazovij_komponent-doshkilnoji_osviti_v_ukrajini/.

1. Бех І.Д., *Виховання особистості: у 2 кн. Кн.2. Особистісноорієнтований підхід: науково-практичні засади*, Київ 2003, 344 с.

3. *Дитина. Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років*, Київ 2012, 490 с.

4. *Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина»*, Київ 2012, 398 с.

5. Тарасенко Г.С., *Росинка: Уроки любовання природой: посібник для гувернерів і родителів*, Суми 2006, 112с.

